

А. Калініна, О. Луговський

КИЇВСЬКИЙ БУДИНОК УЧЕНИХ: ВІДРОДЖЕННЯ І СТАНОВЛЕННЯ (1977–1991)

У черговій статті з циклу, присвяченого історії центральної культурно-просвітницької установи НАН України — Будинку вчених, автори висвітлюють чи не найяскравіший період його розвитку: після II світової війни минуло понад 30 років, держава відновила промисловий і виробничий потенціал, запит на наукові розробки суттєво збільшився, у суспільстві примножилися розуміння і повага до роботи вчених. Неабиякий вплив на формування гідного іміджу Академії — цікавої, корисної, неординарної, прогресивної, перспективної, високоінтелектуальної установи — справляв Будинок учених, який не лише виконував покладені на нього Статутом функції, а й пропагував найкращі здобутки академічних установ, унаочнював переваги наукової праці.

Новопризначений у 1976 р. директор Київського будинку вчених Маїса Степанівна Яковенко успадкувала заклад, м'яко кажучи, у непривабливому вигляді: пошарпане оздоблення зсередини і ззовні; старі меблі; захаращене сміттям не лише подвір'я, а й зали, коридори; на стелях тріщини і плями від затоплення; повний безлад у роботі гуртків і секцій, брак кваліфікованих кадрів. Через таку ситуацію науковий клуб у документах називали «культурний заклад 3-го рівня забезпечення», що на ділі означало найнижчі зарплати в галузі, фактичний брак обігових коштів для проведення культосвітніх заходів, виплати гонорарів лекторам, акторам, неможливість бодай косметичного ремонту. Цілком логічно, що Маїса Степанівна поставила перед своїм не-

личним колективом надвисоку задачу — організувати роботу так, щоб підвищити статус закладу і здобути I категорію.

Майже два роки персонал працював, як кажуть, «на голому ентузіазмі». Київський міський комітет профспілок освіти, вищої школи та наукових закладів, на балансі в якого перебував Київський будинок учених, не міг віднайти коштів на ремонт, натомість Академія наук де-юре не мала підстав його профінансувати. Нарешті 24 березня 1978 р. Рада Міністрів УРСР рішенням № 139-р підпорядкувала заклад АН УРСР [1; арк. 111, 113, 114].

У 1979–1983 рр. у Будинку вчених проведено капітальний ремонт. До нього залучили не лише професійних будівельників, мулярів, штукатурів, але й структури Президії

© КАЛІНІНА Алла Анастасіївна. Директор Київського будинку вчених НАН України.

ЛУГОВСЬКИЙ Олександр Григорович. Кандидат історичних наук. Науковий співробітник Центру досліджень наукового потенціалу історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України (Київ). 2011.

Маïса Степанівна Яковенко — директор Київського будинку вчених у 1976–1989 рр.

Академії наук, зокрема Будуправління. Адміністрація по-творчому поставилась до внутрішнього оздоблення: ескізи ліпнини і гардин кожного з залів виконав декоратор Оперного театру України; для оформлення сцени і меблів знайшли і викупили за квотою Академії наук на оптовій торгівельній базі спецпризначення Залізничного району Києва надзвичайно дорогі на той час тканини; оригінальні люстри відшукали в одному з харківських інститутів і привезли до Києва; керамічні мистецькі витвори зробили митці художньої ради Львова; стільці для білого і вишневого залів виготовили на невеличкій Закарпатській меблевій фабриці, що в Береговому; з меблюванням камінної кімнати допомогла Президія Академії тощо.

Творчі колективи будинку ані на день не припиняли роботи: працювали всі гуртки, секції, лекторії, кількість відвідувачів збільшувалась, якість заходів підвищувалась — здобували I категорію. За станом проведеної роботи в 1979 р. Київський будинок учених досяг цієї високої мети.

7 лютого 1979 р. постановою бюро Президії АН УРСР затверджено підготовлене співробітниками установи і громадськими активістами нове положення «Про Будинок вчених Академії наук Української РСР». Воно визначало завдання установи, умови членства, систему управління, статус, чисельність адміністрації, матеріально-технічне забезпечення і фінансування. Відтак Київський будинок учених, переданий Академії наук УРСР, проголошено «центром суспільно-політичного і культурно-освітнього життя наукової інтелігенції м. Києва». Цей комплекс приміщень для наукових зборів, громадсько-політичних і культурно-освітніх заходів розташувався в Києві на вул. Володимирській, 45. Установі надано право організувати відділи, кабінети, наукові секції, гуртки політичного й естетичного напрямів, лекторії, клуби, виставки, народні університети. Будинок також мав виконувати низку завдань, а саме:

— сприяти вченим у підвищенні ідейно-політичного рівня, творчої та громадської активності;

— організувати обмін інформацією серед науковців у галузі наукового, суспільно-політичного, внутрішнього і міжнародного життя;

— популяризувати досягнення науки і техніки, передових методів праці шляхом лекцій, доповідей, виступів учених, працівників народного господарства, новаторів виробництва;

— улаштувати концерти, спектаклі, літературні і музичні вечори, зустрічі з майстрами мистецтв, демонстрацію кінофільмів, розвивати різні види художньої самодіяльності;

— допомагати молодим ученим у підвищенні ідейно-теоретичного рівня;

— будувати повсякденну роботу в нерозривному зв'язку з конкретними завданнями наукових установ і ВНЗ Києва.

Членами будинку могли бути дослідники, які мали вчений ступінь або звання. Вони мали право брати участь у громадсько-політичній, науково-громадській, культурно-освітній роботі; обговоренні і розв'язанні питань, що їх розглядали на загальних зборах; обиратися і бути обраними в Раду й інші громадські органи установи. Кількісний склад

організації регулювала Рада Будинку вчених. Приймали і відраховували за поданням директора. Члени вважалися вибулими, якщо подали письмову заяву про вихід за власним бажанням, у разі несплати членських внесків* або через антигромадську поведінку.

Вищим органом управління, яке визначало напрями роботи, були загальні збори Будинку вчених. Вони мали право обирати таємним голосуванням терміном на два роки Раду і ревізійну комісію, заслуховувати їхні звіти, а також визначати розмір членських внесків. У свою чергу Рада мала право:

- обирати голову (терміном на 2 роки);
- організовувати роботу наукових секцій;
- проводити освітню і культурно-масову діяльність;
- затверджувати календарні плани секцій, гуртків, об'єднань, комісій, заслуховувати їхні звіти;
- контролювати витрату коштів від сплати внесків;
- сприяти функціонуванню бібліотеки;
- приймати/виключати членів установи;
- шефтувати над Малою академією наук м. Києва.

Засідання Ради Будинку вчених проводили не рідше одного разу в два місяці. Усі питання на зборах і засіданнях розв'язували відкритим голосуванням, для ухвалення було досить простої більшості голосів. Для контролю за витратами членських внесків обирали ревізійну комісію терміном на два роки. Структуру установи розробляла Рада і затверджувало бюро Президії АН УРСР.

Будинком учених відало Управління справами Академії наук УРСР. Він був юридичною особою, перебував на самостійному балансі, мав окремі кошторис і майно. Його директор мав право:

- представляти заклад у державних установах, громадських організаціях, а також у суді й арбітражі;
- приймати і звільняти співробітників відповідно до трудового законодавства;

* Члени будинку сплачували щорічні внески, розмір і термін сплати яких установлювали загальні збори.

— розпоряджатися всіма фінансовими і матеріальними засобами в межах затверджених кошторисів;

— укладати згідно з законодавством необхідні для функціонування установи договори й угоди з державними, кооперативними, громадськими організаціями, окремими особами;

— видавати доручення в установленому порядку окремим особам на ведення адміністративних, господарських, фінансових, судових і арбітражних справ.

Також директор був зобов'язаний дотримуватися фінансово-штатної дисципліни, звітувати перед академічною Президією і перед Радою про фінансово-господарську діяльність установи і про виконання річного плану роботи відповідно.

Кошти Будинку вчених склалися з бюджетних асигнувань за кошторисом Академії, членських внесків, виручки від проведення різних заходів. Форми обліку і звітності визначала Президія АН УРСР. Фінансово-господарську діяльність організувало й контролювало Управління справами АН УРСР. Організація мала власний штамп і круглу печатку.

У квітні 1985 р. обрано Раду Київського будинку вчених в складі 31 особи і ревізійну комісію в складі 7 осіб. Очолив Раду академік АН УРСР В.П. Кухар, заступниками були чл.-кор. АН УРСР В.Д. Романенко, д.і.н. П.П. Толочко. Серед її членів — академіки Л.А. Кульський, М.П. Лисиця, Г.Х. Мацука, В.М. Русанівський, В.І. Скурихін, члени-кореспонденти С.В. Волков, Н.Є. Крутікова, В.Г. Пінчук, В.Ю. Тонкаль, Я.С. Яцків, відомі вітчизняні науковці — к.ф.-м.н. Р.М. Білодід, д.ф.-м.н. І.І. Бойко, к.м.н. В.А. Берсеньєв, к. мистецтвознавства Т.Ф. Гнатів, к.т.н. Б.О. Горлицький, д.ф.н. О.І. Дей, д.ф.н. С.Д. Зубков, к. психол. н. Н.Л. Коломинський, к.ф.н. В.П. Колосова, голова худради М.К. Кондратюк., д.ф.-м.н. А.О. Морозов, голова ради клубу молодих учених О.М. Остапенко, к.е.н. Ю.І. Саєнко, д. філос. н. Л.В. Сохань, к.ф.н. В.Ю. Франчук, к.ф.н. Ю.В. Шанін, д.і.н. Г.М. Цветков, директор Київського будинку вчених М.С. Яковенко. Головою ревізійної комісії обрано д.е.н. Г.М. Добрава, заступником — д.м.н. І.Г. Векслера. До ревізій-

Відомий учений П.І. Севбо, колишній директор Будинку вчених О.І. Молчанова і директор Будинку вчених М.С. Яковенко

ної комісії ввійшли к.ф.-м.н. М.М. Дієсперова, д.ф.-м.н. В.А. Єременко, к.т.н. К.А. Калеко, к.т.н. К.А. Колісниченко, к.ф.-м.н. Г.М. Сита.

Не можна не згадати про ентузіазм співробітників В.В. Кривенка (лекторії «Лікарські рослини»), І.І. Бойко (Мала академія наук), П.І. Глуценко (живописна студія «Петриківський розпис»), С.Л. Крутікова (ансамбль старовинної музики «Ренесанс»), Е.М. Кричевської (молодіжний клуб), В.І. Процко (клуб цікавих зустрічей, «Київ і кияни», «Філософські дискусії», лекторії «Загадки природи та історії. Проблеми і пошуки», «Економічні проблеми сучасності»), С.О. Бобришевої (програма і абонемент кінолекторію, клуб «Спадщина»), А.П. Борічко (вечори відпочинку і просвітительські вечори, драмгурток), А.А. Удада (Інститут людини, клуб природного оздоровлення, семінар з обміну досвідом здорового способу життя, секції соціоніки, гармонії та самопізнання, синтезу науки і мистецтва, фотоклуб, клуб туристів, літоб'єднання, групи психології спілкування), Л.Ф. Колесник (програма роботи колективів художньої самодіяльності: джазу, бальних танців, оперної студії, драмгуртка) тощо.

З пом'якшенням у 80-ті рр. XX ст. ідеологічного тиску культосвітні заклади, зокрема Будинки учених, збільшили кількість клубів, секцій, об'єднань за інтересами. У 1985 р. тут налічувалось 15 колективів: народна хорова

капела; вокально-оперна студія (керівник Л.Я. Беридзе); ансамблі старовинної музики «Ренесанс», вокально-інструментальний, джазовий; струнний квартет; клуби любителів української пісні, молодих учених, книголюбів, туристів, фотографів «Либідь», філателістів, ветеранів; живописна студія. А в 1990 р. їх було вже 27: Інститут людини та його секції; семінари «Фізика міцності і фізичне матеріалознавство», «Фізика плазми» (акад. АН УРСР О.Г. Ситенко), «Як народжуються наукові теорії» (к. фіз.-мат. н. М.С. Бургін), «Людина і світ» (к. геол.-мін. н. Г.А. Шнейдерман), «Теоретичні основи інформатики» (к. фіз.-мат. н. М.С. Бургін); клуби філософських і соціологічних дискусій, сучасних економічних проблем, соціоніки (І.Д. Онуфрієнко), з історії науки, «Київ і кияни», японознавців, «Спадщина», бальних танців, цікавих зустрічей, любителів мистецтв, молодіжний, природного оздоровлення, для жінок «Дзеркало», спілкування на англійській мові, кіноклуб; народна хорова капела (проф. В. Мальцев); вокально-оперна студія (Т.С. Калустян); ансамблі ранньої (Т.А. Тригуб), джазової музики, фольклорно-етнографічний (к. мист. н. Л. Яценко); образотворча, театральна, літературна студії (Ю.А. Мамикін); група міжособистісного спілкування «Щирість» (к. мед. н. К.М. Михайлова); проблемний кіноклуб; секція з вивчення творчої спадщини Реріхів (А.М. Альохіна); гуртки англійської мови, основ комп'ютерної грамотності. Крім вищезазначених короткочас існували й інші творчі об'єднання: клуби «Свіча», «Проблема психофізичного удосконалення людини у східній і західній культурах (Китай, Японія, Стародавня Русь)», «Родина», з вивчення української історії, «Загадки природи та історії», китаєзнавців і навіть любителів собак, а також психологічна студія «Діалог», школа духовного вдосконалення, міський народний університет медичних і гігієнічних знань, вітальня любителів фантастики.

Детальніше розповімо про кілька творчих об'єднань, що були своєрідною і самобутньою візиткою Київського будинку вчених.

На факультеті університету «Здоров'я» його ідейний натхненник канд. мед. н. В.В. Кри-

венко впродовж року читав цикл лекцій «Лікарські рослини», розповідав про центральний ботанічний сад, основи іридодіагностики. Тут же говорили про «Мистецтво бути здоровим» (д. мед. н. В.А. Березовський), «Етику сімейних відносин» (к.т.н. Т.М. Зеленська), «Віруси. Хто вони?» (д. біол. н. Н.С. Дяченко) тощо.

З 1977 р. працював клуб цікавих зустрічей, ним керували д. іст. н. Г.Г. Мезенцева (1977–1984), З.П. Полницька (1984–1988), Н.І. Соколова (1988–1992). Програма заходів була напрочуд різноманітна: лекції пізнавального характеру, концерти класичної та вокальної музики, слайд-розповіді про мандрівки по Україні і світі, відвідання музеїв, художніх виставок, творчі зустрічі з митцями, літераторами, істориками, художниками, співаками, тематичні вечори, святкування визначних дат, екскурсії по Києву й області тощо. Гурток мав виборну раду й об'єднував 236 осіб.

Клуб молодих учених регулярно влаштовував секції технічної творчості; вечори відпочинку фізтехклубу Київського відділення МФТІ; зустрічі: любителів подорожей та екскурсій «Світ печер» (начальник загону спелеологічних досліджень Інституту геологічних наук А.С. Климчук), з творчим колективом Дому моделей трикотажних виробів — лауреатом 5-го Міжнародного фестивалю моди в Болгарії; семінари: «Теоретичні і практичні питання програмування», «Люд-

ський фактор в епоху НТР»; «Вечір пісні друзів»; вечори 8 березня, відпочинку, до Дня геолога; вікторину «Що, де, коли» тощо.

У клубі «Київ і кияни» проведено екскурсій по давньому Києву (д. іст. н. С.Р. Кілієвич), «Патон і патонівці», «Звіринецькі печери» (к. іст. н. І.І. Мовчан), «До фресок Реріха» (с. Пархомівка); лекції «Графіті Софії Київської» (С.А. Висоцький), «Києво-Могилянська академія — один з перших вищих учбових закладів нашої країни» (к. іст. н. З.І. Хижняк), «Знамениті кияни XVIII ст. (Г.С. Сковорода, Феофан Прокопович, Н.Б. Шереметьєв)» (к. біол. н. І.І. Майко), «Нове в археології Києва», «Проблеми археології і стародавньої історії України» (д. іст. н. П.П. Толочко), «Генеральний план розвитку Києва» (головний архітектор Києва В.І. Єжов), «Сади та парки Києва» (к. арх. С.І. Северин), «Київ у рисунках і фотографіях (кінець XIX–XX ст.)» (д. арх. Ю.С. Асєєв); тематичні вечори та ін.

У 80-х рр. XX ст. відновив роботу клуб туристів, але гуртував він уже столичних туристів-ветеранів. Очолив його Б.О. Горлицький. Відновились публічні звіти про походи і подорожі, знамениті новорічні капусники. Автором віршованих текстів за всі роки існування спілки залишався Л.О. Кіпріанова. У 90-х рр. сюди влились і ветерани київського альпінізму. Так, у 80–90-х рр. товариство

Ансамбль старовинної музики «Ренесанс» під керівництвом С.Л. Крутікова (фото з архіву М.С. Яковенко)

проводило щомісячні походи «вихідного дня», численні творчі зустрічі, лекції, а також тематичні перегляди і конкурси самодіяльних туристичних слайд-фільмів та ін.

Українознавчий клуб «Спадщина» створено в 1988 р. Його очолив проф. В.А. Кудін. У 1988–1990 рр. тут прочитано лекції «Сучасні аспекти розвитку сучасної української культури» (І. Дзюба), «Політична ситуація на Україні в 1917–1920 рр.» (Д. Яневський), «Лесь Курбас і українська театральна культура» (Л. Танюк), «Поет, перекладач, літературознавець розстріляного відродження Микола Зеров», «Процес «Спілки визволення України» (С. Білокінь), «Демографічні втрати населення СРСР в 1914–1950 рр.» (М. Жарких), вечір «Наш Василь Симоненко» (В. Яременко).

Інформативна програма, широкий спектр заходів, щомісячні зміни виставкових експозицій у холах, високий рівень лекторів і виконавців, майстерність акторів і митців, які виголошували доповіді, лекції, промови на відкритих семінарах, симпозіумах, круглих столах, виступали з концертами, творчими звітами, на вечорах, тематичних святах, конкурсах, капусниках, кінопоказах; можливість побачити лідерів та ідеологів вітчизняної науки — усе це не лише зближувало небайдужих до суспільного життя науковців, а й цікавило пересічних громадян. Вони вважали за честь побувати на зустрічах з акад. НАН України М.М. Амосовим, акад. АН УРСР В.П. Кухарем, потрапити на «закриті» засідання українознавчого клубу «Спадщина», послухати виступи хору Леопольда Яценка, концерти Всесоюзного міжнародного фестивалю «Київська весна», виступи І. Карабиця, Є. Станковича, К. Стеценка, М. Мозгового, А. Солов'яненка, М. Шопши, побачити акторів Є. Паперного, О. Матешко, К. Степанкова, А. Переверзеєва, Г. Димчука, А. Роговцеву, долучитися до творчості Б. Олійника, В. Коротича, Ю. Мушкетика, В. Голобородька, С. Калінічевського, познайомитися з письменниками-фантастами І. Росоховатським, О. Бердником, побачити вперше оприлюднені картини Марії Приймаченко, почути (бодай

під вікнами) єдиний проведений на теренах України концерт Віктора Цоя.

Таке суспільне визнання було небезпідставним. Подивімось лише на статистику. У 1985 р. у Будинку вчених працювало 8 колективів художньої самодіяльності, 7 клубів і любительських об'єднань, у яких займалися понад 2,6 тис. осіб [2; 258]. У 1986 р. — 10 колективів художньої самодіяльності, 9 клубів і любительських об'єднань, у яких задіяно 1,3 тис. співробітників АН УРСР [3; 87, 88]. У 1987 р. — 9 колективів художньої самодіяльності, 19 клубів і любительських об'єднань, до яких залучено 2,5 тис. працівників Академії [4; 88]. У 1988 р. 29 колективів об'єднали за спільними інтересами 2326 науковців [5; 89]. У 1991 р. у Київському будинку вчених працювало 30 об'єднань (секцій, клубів, ансамблів, студій тощо) [6; 73].

Президія Академії наук не могла не помітити успіхів культурного осередку. Закінчити розповідь про цей період діяльності будинку хотілося б словами з телеграми президента АН УРСР Б.Є. Патона з нагоди 60-річчя установи: «За роки існування Будинок вчених став справжнім осередком культури в системі Академії наук, улюбленим місцем відпочинку багатьох її співробітників, джерелом натхнення на нові творчі здобутки».

Як бачимо, Київський будинок учених за 13 років став центром тяжіння всіх наукових і культурних сил столиці. Уважалось престижним проводити в ньому будь-які заходи. Водночас він зумів об'єднати наукову і культурну спільноту України.

1. Центральний державний архів вищих органів державної влади і управління України (ЦДАВО України), ф. Р-2, оп. 14, спр. 2009.
2. Отчет о деятельности Академии наук УССР в 1985 г. — К., 1986.
3. Отчет о деятельности Академии наук УССР в 1986 г. — К., 1987.
4. Отчет о деятельности Академии наук УССР в 1987 г. — К., 1988.
5. Отчет о деятельности Академии наук УССР в 1988 г. — К., 1989.
6. Звіт про діяльність Академії наук України в 1991 р. — К., 1992.